

PEDAGOGIK JARAYONLARDA XALQ OG'ZAKI IJODI ASOSIDA TALABALARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MODELINI TAKOMILLASHTIRISH

Imomova Muazzam Rafiqjon qizi

E-mail: muazzamimomova1994@gmail.com

Tel: +998 998155343

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi vositalari orqali talabalarda nutq madaniyatini rivojlantirish modelini takomillashtirish yoritilgan. Maqolada talabalar nutqiga e'tibor qaratiladi. Taklif etilgan metodik yondashuvlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Talabalar, nutq madaniyati, xalq og'zaki ijodi, pedagog, tarbiyachi, maktabgacha ta'lim, tarbviyalanuvchi, ma'naviyat, ertaklar, topishmoqlar, maqollar, tez aytishlar, qo'shiqlar.

Maqsadli komponent modelning strategik yo'nalishini belgilaydi. U faqat umumiy maqsad bilan cheklanmay, balki bo'lajak tarbiyachi uchun zarur bo'lgan nutqiy sifatlarni – to'g'ri talaffuz, mazmuniy aniqlik, mantiqiylik, ifodalilik, uslubiy moslik va etik me'yorlarga amal qilishni aniqlashtiradi. Shu jihatdan maqsadli komponent modeldagi qolgan barcha komponentlarni birlashtiruvchi markaziy o'q vazifasini bajaradi.

Mazmuniy komponentda folklor materiallari tanlovi pedagogik maqsadga bo'ysundiriladi. Agar an'anaviy yondashuvda ertak yoki maqol ko'proq o'qish materiali sifatida ishlatilgan bo'lsa, takomillashtirilgan modelda ular nutqiy rivojlanish vositasi sifatida ko'riladi. Masalan, tez aytishlar talaffuz va artikulyatsiyani, topishmoqlar tasviriy tafakkurni, maqollar qisqa va lo'nda fikrlashni, ertaklar esa bog'lanishli nutqni rivojlantiradi. Demak, model mazmunining kuchli tomoni uning funksional maqsadga yo'naltirilganligidir.

Texnologik komponent modelning eng harakatchan qismi bo'lib, unda interfaol va amaliy metodlar markaziy o'rin egallaydi. Ifodali o'qish talabaning nutqidagi ohang, pauza va urg'uni boshqarish ko'nikmasini rivojlantiradi; qayta hikoyalash fikrni izchil bayon qilishni kuchaytiradi; sahnalashtirish esa tabiiy kommunikativ muhit yaratadi. Muammoli topshiriq va bahs-munozara usullari mustaqil fikrlashni, rolli o'yinlar esa kasbiy muloqotga mos nutq qurishni o'rgatadi. Refleksiv tahlil orqali esa talaba o'z nutqidagi yutuq va kamchiliklarni anglab, o'zini o'zi rivojlantirishga o'tadi.

Tashkiliy-pedagogik komponent takomillashtirilgan modelni real o'quv jarayonida ishlashini ta'minlaydi. Bunda mashg'ulotlarning bosqichma-bosqich

qurilishi, nazariya va amaliyot uyg'unligi, individual va guruhli ish shakllarining muvozanati, o'quv amaliyoti bilan integratsiya, o'qituvchining metodik rahbarligi va motivatsion muhit yaratish muhimdir. Ushbu shartlar modelni qog'ozdagi sxema darajasida emas, amaliy pedagogik mexanizm sifatida ro'yobga chiqaradi.

Diagnostik komponentning kuchi shundaki, u nutq rivojlanishini subyektiv taassurot asosida emas, aniq mezonlar asosida kuzatadi. Masalan, talaffuzdagi xatolar, nutq ravonligi, so'z boyligi yoki uslubiy noaniqliklar diagnostik kuzatuv, og'zaki chiqishlar tahlili va amaliy topshiriqlar natijalari orqali aniqlanadi. Bu esa korreksion ishlarni individuallashtirishga imkon beradi.

Natijaviy komponent modelning pedagogik samaradorligini aks ettiradi. Unda bo'lajak tarbiyachi o'z fikrini pedagogik vaziyatga mos, mazmunan boy, ta'sirchan va milliy ruhdagi nutq bilan ifodalay oladigan mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi. Bunday natija faqat nutqiy savodxonlik emas, balki kasbiy nutqiy kompetentlik, pedagogik muloqot madaniyati va ijodiy faoliyatni ham qamrab oladi.

Modelni takomillashtirishning bosqichlari

1-bosqich. Diagnostik-tahliliy bosqich. Talabalarning dastlabki nutqiy holati, qiyinchiliklari, motivatsiyasi va folklor materiallari bilan ishlash darajasi o'rganiladi. Bu bosqichda boshlang'ich diagnostika, suhbat, kuzatuv va amaliy topshiriqlardan foydalaniladi.

2-bosqich. Mazmuniy-loyihalash bosqichi. O'quv mazmuni xalq og'zaki ijodi janrlari va nutq madaniyati ko'rsatkichlariga muvofiq qayta tuziladi. Nutqiy kompetensiyani rivojlantiruvchi topshiriqlar, interfaol metodlar va baholash mezonlari tanlanadi.

3-bosqich. Amaliy-texnologik bosqich. Model dars, seminar, amaliy mashg'ulot va pedagogik amaliyot jarayonida sinovdan o'tkaziladi. Ifodali o'qish, hikoyalash, rolli o'yin, sahnalashtirish va reflektiv tahlil asosiy amaliy mexanizmlar bo'lib xizmat qiladi.

4-bosqich. Nazorat-korreksion bosqich. Oraliq natijalar diagnostika qilinadi, kuchli va zaif tomonlar aniqlanadi, individual tuzatish ishlari rejalashtiriladi. Bunda differensial yondashuv ustuvor bo'ladi.

5-bosqich. Yakuniy-natijaviy bosqich. Talabalarning kasbiy nutqiy kompetentligi, pedagogik muloqot madaniyati, milliy-badiiy birliklardan foydalanish darajasi va ijodiy faoliyatidagi o'sish umumlashtirilib baholanadi.

Modelning samaradorligini amaliy topshiriqlar misolida ko'rsatish uning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi.

Keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, xalq og'zaki ijodi bilan ishlash nutq madaniyatining turli tomonlarini bir vaqtning o'zida rivojlantiradi. Masalan, ertak qayta hikoyalash orqali bog'lanishli nutq va mantiqiy izchillik shakllansa, tez aytishlar

fonetik aniqlikni yaxshilaydi; maqollar esa qisqa, lo'nda va ta'sirchan fikr bayonini kuchaytiradi. Bu holat modelning kompleks xususiyatini tasdiqlaydi.

Takomillashtirilgan modelning birinchi afzalligi uning milliy asosga egaligidir. Xalq og'zaki ijodi o'zida til boyligi, axloqiy mazmun va estetik jozibani mujassam etganligi sababli, talabaning nutqiy tayyorgarligi milliy-ma'naviy mazmun bilan boyiydi.

Ikkinchi afzallik modelning faoliyatga yo'naltirilganligidir. Unda talaba tayyor ma'lumotni eslab qoluvchi subyekt emas, balki nutqiy vazifalarni amalda bajaruvchi faol ishtirokchi sifatida qatnashadi. Bu yondashuv nutq madaniyatini real kommunikativ tajriba asosida shakllantirish imkonini beradi.

Uchinchi afzallik modelning diagnostik boshqaruvga ochiqligidir. Mezonga asoslangan baholash yordamida har bir talabaning nutqiy rivojlanish darajasi aniqlanadi, kamchiliklar ko'riladi va individual korreksion ish belgilanadi.

Biroq modelni joriy etishda ayrim qiyinchiliklar ham bo'lishi mumkin: folklor materiallarini metodik saralashdagi murakkablik, talabalar nutqiy tayyorgarligining notekisligi, amaliy mashg'ulotlar uchun vaqt cheklanganligi va baholashdagi subyektivlik xavfi. Shu sababli modelni amalga oshirishda metodik tavsiyalar, aniq mezonlar va bosqichma-bosqich monitoring zarur bo'ladi. Demak, modelni joriy etishda tashkiliy va metodik tayyorgarlik darajasi yuqori bo'lishi lozim.

Pedagogik jarayonda xalq og'zaki ijodi asosida talabalarda nutq madaniyatini rivojlantirish modelini takomillashtirish ta'limning maqsad, mazmun, texnologiya, tashkiliy shart-sharoit, diagnostika va natija kabi tarkibiy qismlarini yagona tizimga keltirishni talab etadi.

Takomillashtirilgan modelning ilmiy yangiligi shundaki, unda folklor materiallari faqat o'quv matni sifatida emas, balki bo'lajak tarbiyachining kasbiy nutqini shakllantiruvchi funksional pedagogik vosita sifatida talqin etiladi. Mazkur model nutq madaniyatini milliylik, kommunikativlik, faoliyatga yo'naltirilganlik va refleksiv tahlil tamoyillari asosida rivojlantiradi.

Natijada o'z fikrini pedagogik vaziyatga mos, ravon, ifodali, axloqiy jihatdan to'g'ri va milliy-badiiy birliklar bilan boyitib ifodalay oladigan bo'lajak tarbiyachi modeli shakllanadi. Bu esa keyingi paragrafda samarali metodik yo'llarni yanada chuqurroq asoslash uchun nazariy-metodik tayanch vazifasini bajaradi.

Pedagogik jarayonda xalq og'zaki ijodi asosida talabalarda nutq madaniyatini rivojlantirish uchun pedagogik tavsiyalarishlab chiqildi.

1. Mashg'ulotlarda folklor matnlarini oddiy o'qish bilan cheklanmasdan, ularni ifodali ijro, qayta hikoyalash va sahnalashtirish bilan boyitish lozim.

2. Har bir darsda kamida bitta nutqiy sifatga maqsadli e'tibor qaratilishi tavsiya etiladi: masalan, bir darsda talaffuz, keyingisida mantiqiy izchillik, so'ngra uslubiy moslik.

3. Talabalarni audio-video refleksiya vositasida o'z nutqini kuzatishga o'rgatish kerak; bu usul mustaqil rivojlanish mexanizmini kuchaytiradi.

4. Pedagogik amaliyot bilan integratsiya qilinib, folklor materiallari maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi real nutqiy vaziyatlarga bog'lab o'qitilishi maqsadga muvofiq.

5. Baholashda bir martalik natijadan ko'ra o'sish dinamikasiga e'tibor qaratish samaraliroq hisoblanadi.

Pedagogik jarayonda xalq og'zaki ijodi asosida talabalarda nutq madaniyatini rivojlantirish modeli ilmiy-pedagogik, metodik va amaliy jihatdan asoslangan tizim sifatida namoyon bo'ladi. Modelning maqsadli, mazmuniy, texnologik, diagnostik va natijaviy komponentlari o'zaro bog'langan holda bo'lajak tarbiyachining kasbiy nutqiy kompetentligini izchil rivojlantiradi. Xalq og'zaki ijodining obrazli, lo'nda, ritmik va ma'naviy boy tabiati esa nutq madaniyatini shakllantirishda tabiiy va samarali resurs bo'lib xizmat qiladi. Demak, mazkur model bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida nutq, tafakkur, milliy qadriyat va pedagogik muloqot madaniyatini bir butun holda rivojlantiruvchi istiqbolli metodik yechim hisoblanadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova, M. (2019). Bolalar nutqini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodining o'rni. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.

2. Saidova, G. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

3. Vygotsky, L.S. (1986). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.

4. Karimova, D. (2020). Ertaklar orqali bolalar nutqini rivojlantirish usullari. O'zMU Ilmiy Jurnali, 3(2), 45-58.

5. Mahmudov, N. (2018). O'zbek xalq og'zaki ijodi va uning tarbiyaviy ahamiyati. Samarqand: Ma'naviyat.

6. G'afurova, S. (2022). Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va Texnologiya.

8. Jalolov, J. (2017). Bolalar psixologiyasi va nutq rivoji. Toshkent: Sharq nashriyoti.

9. UNESCO. (2021). Early Childhood Education and Language Development: Global Perspectives. Paris: UNESCO Publishing